

СЎЗ САЊАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 2 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 8, НОМЕР 2

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 8, ISSUE 2

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА | INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

№2 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2025-2>

Бош муҳаррир:
Тўхтасинов Илҳом
п.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:

Главный редактор:
Тухтасинов Илхом
д.п.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Editor in Chief:
Tuhtasinov Ilhom
DSc. Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўғли
ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бокиева Гуландом
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахиммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт
Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддиқова Ирода
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар
ф.ф.д. (Грузия)

Туробов Бекпулат
масбул котиб, PhD, доцент
(Ўзбекистон)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Назаров Бахтиёр
академик. (Узбекистан)

Якуб Умар оглы
д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Миннуллин Ким
д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Керимов Исмаил
д.ф.н., профессор (Россия)

Джураев Маматкул
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Куренов Рахыммамед
к.ф.н. (Туркменистан)

Кристофер Жеймс Форт
Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мирзаев Ибодулло
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Балтабоев Ҳамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дустмухаммедов Хуршид
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Лиходзиевский А.С.
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Сиддиқова Ирода
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Шиукашвили Тамар
д.ф.н. (Грузия)

Туробов Бекпулат
отв. секретарь, PhD, доцент
(Узбекистан)

EDITORIAL BOARD

Bakhtiyor Nazarov
academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli
Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova
Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim
Doc. of philol. scien., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail
Doc. of philol. scien., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed
Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort
University of Michigan (USA)

Umarkhodjaev Mukhtar
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammedov Khurshid
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar
Doc. of philol. scien. (Georgia)

Turobov Bekpulat
PhD Ass. prof. Senior Secretary
(Uzbekistan)

PageMaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Murodova Mo'tabar Ibodullayevna TILAKLAR VA OLQISHLARNI NUTQIY AKTLAR SIFATIDA LINGVISTIK NUQTAI NAZARDAN TAHLILI...	5
2. Yusupova Soxiba Islombek qizi O'ZBEK BOLALAR O'YIN QO'SHIQLARIDA ATOQLI OTLARNING QO'LLANILISHI.....	9
3. Lolayeva Gulniso Geldiyorovna GAZETA MATNINING UMUMIY VAZIFALARI.....	13
4. Sharopova Ra'no, Karimova Latofat HOZIRGI O'ZBEK TILIDA "TARBIYA" LEKSIK-SEMANTIK MAYDONI TARKIBI VA TASNIFIQA OID QARASHLAR.....	18
5. Намазова Манзура Ураковна ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЖИЗНИ И ЧАСТИ ИММИГРАНТОВ В УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.....	24
6. Sadriddinzoda Safiya Shaxobiddinovna AMPHIBOLOGY IN ENGLISH RELIGIOUS LEXICOLOGY.....	32
7. Esirgapov Mukhiddin Nizomiddinovich THE INFLUENCE OF THE INTERNET AND DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE ENGLISH LANGUAGE.....	37
8. Karimova Dilorom Shavkatovna VERBAL AND NON-VERBAL INTERPRETATION OF THE CONCEPTS OF "DEATH" AND "LIFE".....	43
9. Narzullaeva Dilnoza Sanatovna CONCEPTUAL METAPHOR THEORY: EXPLORING THE ROLE OF METAPHOR IN CONCEPTUALIZING ABSTRACT CONCEPTS.....	48
10. Шахзод Турниязов ЎЗБЕК ТИЛИГА ҚИЛИНАЁТГАН ЗАМОНАВИЙ БАДИИЙ ТАРЖИМАЛАРДА МУАЛЛИФ УСЛУБИНИ САҚЛАШ МАСАЛАСИГА ДОИР (О. ГЕНРИ ҲИКОЯЛАРИ МИСОЛИДА).....	52
11. Matkarimova Gulira'no Abdullayevna XALQ OG'ZAKI IJODI VA MIFOLOGIK MANBALARDA UCHRAYDIGAN FITONIMLARNING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI.....	63
12. Алена Ялмагиевна Иванова ВЛИЯНИЕ КОНФУЦИАНСТВА НА ПРОЯВЛЕНИЕ ЭМОЦИЙ.....	68
13. Yunusova Gulshoda Dilshadovna EKVIVALENTLIK VA FE'L VALENSIYASI.....	80
14. Eshboyev Qahramon Bakir o'g'li O'ZBEK TILI SINONIMIK LUG'ATLARIDA DARAJALANISH METODOLOGIYASI.....	85
15. To'liboyeva Gulnura Baxadir qizi PEYZAJ BADIY VOSITA SIFATIDA (O'ZBEK VA QORAQALPOQ SHE'RIYATI MISOLIDA).....	91
16. Холбобоева Нилуфар Бахтиёр кизи НАВОИЙГА ТАХМИС.....	96
17. Сайымбетов Шарафатдин Уракбаевич И.ЮСУПОВНИНГ «ДАЛА АРМОНЛАРИ» ПОЭМАСИДА ИНДИВИДУАЛ МЕТАФОРЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ ВА БАДИИЙ ВАЗИФАЛАРИ.....	102
18. Комила Мамадиёрова ОНОМАСТИК БИРЛИКЛАРНИНГ ИНТЕГРАЦИОН ТАБИАТИ ХУСУСИДА.....	106
19. Xolova Muyassar Abdulhakimovna O'ZBEK SHEVALARIDA FONETIK O'ZGARISHLAR (Surxondaryo viloyati misolida).....	111
20. Malika Soliyeva INGLIZ TILIDAGI INTONATSIYANING AYRIM FONOSTILISTIK XUSUSIYATLARI.....	118
21. Комила Мамадиёрова ОНОМАСТИК БИРЛИКЛАРНИНГ УСЛУБИЙ ФУНКЦИЯЛАРИ ХУСУСИДА.....	122

22. Xurinsa Xudoyberdiyeva TROPLARNING USLUBIY XUSUSIYATI (Xosiyat Rustamova lirikasi misolida).....	128
23. Israilova Sayera Tashpulat qizi INTERFAOL USULLAR ORQALI INGLIZ TILIDA O‘QISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH (Tarix yo‘nalishi talabalari uchun).....	133
24. Israilova Sayera Tashpulat qizi INGLIZ XALQ ERTAKLARI ORQALI BOSHLANG‘ICH SINFLARIDA O‘QUVCHILARIDA O‘QISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH.....	137
25. Комила Мамадиёрова ОНОМАСТИК БИРЛИКЛАРНИНГ ИНТЕГРАЦИОН ТАБИАТИ ХУСУСИДА.....	143
26. Робиға Мамбетова ҚОЗОҒИСТОН ЎЗБЕКЛАРИ ФОЛЬКЛОР АСАРЛАРИНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	149
27. Ҳамидулла Годжиев ТУРКИСТОН ЖАДИДЧИЛИК ҲАРАКАТИНИНГ УМУММАЪРИФИЙ – УМУМАДАБИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ.....	154
28. Ergashova Rano Turaevna LINGUISTIC FEATURES OF AVIATION TERMINOLOGY IN ENGLISH, RUSSIAN, AND UZBEK LANGUAGES: SPECIFICITIES AND COMMONALITIES.....	160
29. Bobir Maxammadov MIKROSOFT VINDOVS OPERATSION TIZIMI TERMINLARINING LEKSIKOGRAFIK TAVSIFI MASALALARI: MUAMMOLAR VA VAZIFALAR.....	170
30. Xalimova Firuza Rustamovna POETIK MATNDA BADIY KONSEPTLAR VA METAFORALARNING KOGNITIV-ESTETIK TALQINI.....	176
31. Комила Мамадиёрова ОНОМАСТИК БИРЛИКЛАРНИНГ ИНТЕГРАЦИОН ТАБИАТИ ХУСУСИДА.....	182
32. Матлуба Шукурова ЭНАХОН СИДДИҚОВА ШЕЪРИЯТИДА “АЁЛ” КОНЦЕПТИНИНГ АКТУАЛЛАШУВИ.....	187
33. Tashkulova Zarnigor “SHARQ” KONSEPTI SEMANTIK MAYDONIDA PEYZAJNING IFODALANISHI (S. MOEM HIKOYALARI MISOLIDA).....	195

Холбобоева Нилуфар Бахтиёр кизи
ТДШУ, Туркшунослик олий мактаби ўқитувчиси

НАВОИЙГА ТАХМИС

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.17087382>

ABSTRACT

This article explores the poetic phenomenon of *tahmis* based on the ghazals of Alisher Navoi, a prominent representative of classical Turkic literature. *Tahmis*—the addition of three lines to each couplet of a classical ghazal—serves as a form of poetic homage and creative dialogue with the original text. The article analyzes stylistic and thematic features of the *tahmis* tradition, its artistic function, and the way in which poets engage with Navoi's legacy. Special attention is paid to intertextuality, poetic imitation, and the preservation of cultural and linguistic richness through this form.

Keywords: Tahmis, Alisher Navoi, classical poetry, ghazal, poetic creativity, intertextuality, Turkic literature, literary tradition.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается поэтическое явление тахмис на основе газелей Алишера Навои — выдающегося представителя классической тюркской литературы. *Тахмис* — это жанровая форма, при которой к каждой строке бейта (двустипшия) классической газели добавляются три строки, что позволяет поэту вступить в творческий диалог с оригиналом. Анализируются стилистические и тематические особенности тахмиса, его художественные функции, а также роль этой формы в сохранении литературного наследия Навои. Особое внимание уделяется вопросам интертекстуальности, поэтической преемственности и художественной интерпретации.

Ключевые слова: Тахмис, Алишер Навои, классическая поэзия, газель, поэтическое творчество, интертекстуальность, тюркская литература, литературная традиция.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада буюк мутафаккир ва шоир Алишер Навоий ғазалларига битилган тахмис жанри ўрганилади. Тахмис — бу ғазалнинг ҳар бир байтига уч сатр қўшиш орқали ижодкорнинг асл матнга муносабати ва ижодий изланишини ифода этувчи поэзия шаклидир. Мақолада тахмиснинг бадий функцияси, услубий ва тематик хусусиятлари, шунингдек, Навоий мерэоси билан олиб борилаётган ижодий мулоқот таҳлил қилинади. Шунингдек, интертекстуал алоқа, бадий ан'ана ва поэтик тафаккур доирасида тахмис жанрининг тутган ўрни очиқ берилди.

Калит сўзлар: тахмис, Алишер Навоий, ғазал, классик поэзия, поэтик ижод, интертекстуал алоқа, туркий адабиёт, адабий анъана.

Жаҳон маданиятининг энг сара дурдоналари Хоразм худудиди яратилган. Хоразм воҳаларида ҳам Навоий ижодининг таъсири катта бўлган. Ҳар замон Навоий шеърларига тахмислар боғлаш аҳамиятли бўлган. Айниқса, Муҳаммад Раҳимхон Феруз давридаги XIX аср Хива адабий муҳитида Алишер Навоий ижодига қизиқиш юксак даражада бўлган. Ферузшоҳ, Огаҳий, Комил ижоди жараёнида Алишер Навоий ва Фузулий ғазалларига тахмислар боғлашган. XIX аср Хива адабий муҳитида ижод қилган Муҳаммад Яъқубхўжа ибн Иброҳимхўжа Холис Хоразм мумтоз шеърятининг намояндаси. Унинг ижоди Огаҳий, Комил, Феруз каби замонасининг етук ижодкорлари томонидан юксак баҳоланган. У ҳақида Лаффасий шундай деган:

خالص بولوبان ازاده كاتيب خط مشق ده هميشه مرغوب دايم ايش ترجمه كتابت فارسی عربی ده آنچه غيرت مشق ايلايوب نجه شعرلار شعريکه عجب كوزلار	Холис бўлибон озода котиб Хат машқида ҳамиша марғуб Доим иши таржима китобат Форсий арабийда анча ғайрат Машқ айлайуб неча шеърлар Шеъриги ажиб гўзаллар
---	---

Алишер Навоийнинг рангбаранг ижоди Холис ижодига ҳар томонлама таъсир этган. Навоийнинг “Ғаройиб ус-сиғар”, “Бадоеъ ул-бидоя” ҳамда “Наводир ун-нихоя” девонлари таркибига кирган ғазаллардан танлаб олган. Холис Навоийнинг бир неча ғазалларига тахмис боғлаган. Чунончи: *бўлмангиз, эй рафиқ, бўлди тут, топди, арзимас, йигит*.

Навоий ташбеҳ орқали йигитнинг гўзаллигини фариштага, парига ўхшатилмоқда. “Парипайкар”, “Малаксиймо” сўзи оддий инсонни илоҳий мавжудотларга қиёслашдир. Ҳусни таълилдан фойдаланиб, нафақат зоҳирий гўзалликни, балки маънавий юксакликни ҳам англатади. Бу сўз орқали севгили нафақат гўзал, балки покиза, муқаддас зот сифатида тасвирланади. “Бани одамда андоқ бўлмамиш пайдо йигит” – бундай йигит одамлар орасида ҳеч қачон бўлмаган, дейиш орқали муболағадан фойдаланиб, унинг бетакрорлиги кўрсатилди.

Кўнглум олди бир парипайкар малаксиймо йигит

Ким бани одамда андоқ бўлмамиш пайдо йигит.

Шоирнинг ушбу ғазали ҳақида навоийшунос олим Олимжон Давлатов шундай фикрлар берган: “Бани башар орасида гўзаллик тимсоли Юсуф алайҳиссалом бўлганлиги, пайғамбаримизнинг “Яхшиликни чиройли юзли одамлар ҳузуридан истанглар” ёхуд “Аллоҳ гўзалдир, гўзалликни севади” мазмунидаги ҳадисларда кўркемлик алоҳида фазилатга эга эканлигининг таъкидланиши бу фикрларни исботлайди”.

Тахмис боғлаш учун муаллиф ғазали ва тахмис боғламоқчи бўлган шоир ўзаро ғоявий яқин бўлиш керак. Холис ҳам Навоийнинг бир неча ғазалларига тахмис боғлаган шулардан бири йигит радифли ғазалидир. Холиснинг ижодида ҳам пайғамбарларни, бадий образлар, тарихий шахслар ҳақида ғазаллар, мухаммаслар ва қасидалар битилган. Одатда, ғазалга тахмис боғланаётганда унинг бандлари сони ғазал байтларига мос ҳолга келтирилади. Лекин баъзан шоирнинг хоҳишига кўра, ғазалдаги айрим байтларга тахмис битилмаслиги, яъни улар қисқартирилиши мумкин. Шундай ҳолат Холиснинг тахмисларида кузатилади. Навоийнинг 8 байтли ғазалига Холис 6 байтини олиб тахмис боғлаган.

Jānima ot saldi bir šox quyaš asā yigit,

Ham közidiür qātil ham la'l ruhafzā yigit.

Garči köptür dahr arā husn-i jahān arā yigit,

Könlüm aldi bir parīpaykar malaksiymā yigit.

Kim ban-i ādam ne andaq bolmišam paydā yigit.

Мазкур байтда шоир Юсуф алайҳиссалом жамоли ҳақида битган. Шоирнинг нигоҳи бу йигит қуёшга ўхшатиш. Қуёш ҳаёт манбаи бўлгани каби, у ҳам шоир учун ҳаёт ва муҳаббат манбаи. Кўзи билан одамни ўлдирадиган яъни “қотил” сўзи асли маънода эмас, балки “жон олувчи, ўтқир назарли, севги билан ўлдирувчи” маъносида истиора сифатида ишлатилган. Шу даражада таъсирчан сўзлари лаъл каби қимматли ва руҳни шодлантирувчи бир зотдир. Ушбу мисрада антитеза мавжуд. Яъни: йигитнинг нигоҳи қотил, ҳам лаъл

қимматбаҳо тош сифатида тасвирланган. У нафақат дунёдаги энг чиройли йигитлардан, балки бутун инсоният ичида бундай сиймони ҳеч ким кўрмаган. У пари гавдали, малак (фаришта) қиёфали бўлиб, мукамаллик тимсолидир. Юсуф алайхиссаломдан кейин инсонлар орасида ундай йигит ҳеч қачон дунёга келмаган. Яъни, у беназир, ягона ва ноёб эканлиги таъкидланади.

Gulshan-i iqbal xār-i mehnatiya arzimās
Bāda-i gulgun xumārī nakbatīya arzimās

Навоийнинг Фавойид ул-кибар девонидаги *арзимас* радифли ғазалига Холиснинг иккинчи тахмиси. Навоийнинг 9 байтли ғазалидан 5 байтини олиб тахмис боғлаган. Шоир юқоридаги мисраларда «икбол» ва «меҳнат»ни қарама-қарши қўймоқда. У «икбол боғи»ни орзу қилса-да, унинг учун керак бўладиган оғир меҳнатни «арзимас» деб баҳоламоқда. Бу, эҳтимол, инсоннинг ҳаётда омадга эришиш учун кўп машаққатларга дош бериши кераклигини тан олса-да, у машаққатлар шунчаки омад учун арзимаслигини таъкидламоқда — эҳтимол танқидий руҳ билан. Иккинчи мисрада бода ташбеҳи орқали ҳаётдаги лаззат, ғамсизлик ёки мастлик каби ҳолатлар тасвирланган. Аммо шоир бу ерда бундай лаззат ва мастлик кулфатлар олдида арзимаслигини таъкидламоқда. Шоир илоҳий ишқни дунёвий ташвишларб бахтсизликлар билан тақоослайди ва айтадики, бу ишқ мастлиги шунчалик юксакки, ҳатто бирор кулфатга арзийдиган нарса эмас.

Vasl subh-i šām-i hijrān zulmatiya arzimās
Īšrat-i dunyā fānī 'išratīya arzimās
'Izzat ajlāl sōnrā zillatīya arzimās
Gulshan-i iqbal xār-i mehnatiya arzimās
Bāda-i gulgun xumārī nakbatīya arzimās

Ушбу мисрада шоир дунё лаззатлари ва вақтинчалик кўришувни абадий айрилик азоби билан қиёслайди. Бу ерда ташбеҳ "васл" (учрашув) тонгга (ёруққа), "ҳижрон" (айрилик) эса кечанинг зулматига (қоронғуликка) ўхшатишган. Шоир бу фикри орқали, вақтинчалик қувончлар абадий ғамга арзимади, дея маънавий изланишга ундайди. Дунё неъматлари ўткинчи ва қисқа муддатли деб тасвирлайди. "Дунёи фони" ибораси дунёини беқарорлигини таъкидлаётгандай, гуё. Шоирнинг назарида ҳақиқий бахт ва абадий ҳузур бу дунёдан кейин, яъни илоҳий ҳақиқатда мужассам. Дунёвий завқлар инсоннинг руҳий тараққиётига тўсқинлик қилиши мумкин. Киши эришган улуғлик ва обрўси барқарор бўлмаса ёки кибрга олиб келиб, инсонни хор қилса, бундай улуғликнинг қиймати йўқ. Ҳақиқий иззат бу маънавий поклик демакдир.

Bolmayin xāli dami ruyilardīn bu bisāt
Har dam aylap yūz parī ruxsāra birlā ixtilāt
Har tarafdīn yūz qoyup хотирға 'ayš uns-āt
Lālaruxlar vaslida yūz yil kiši qilsa nišāt
Bir zamānlīy bil-ki dāyī furqatīya arzimās

Бу мисрада "рўйи" сўзи гўзаллар, аёллар тимсолида ишлатилган бўлса, "Бисот" ҳаётнинг неъматлари, мавжуд завқ ва шодликни ифодалайди. Ҳаётни холи яъни бўш ва маъносиз ўтказмасликни тавсия қилаётгандай туюлади. Ҳар лаҳзада чиройли юзлар яъни малаксиймолар билан мулоқатда бўл. Лоларух сўзида ташбеҳ санъати қўлланилган ҳолда, гўзал аёлларнинг юзини лола гули ранги ва шаклига ўхшатыди. Ушбу мисрада яна истиора, муболаға ҳам мавжуд. Юз йил сўзи эса туганмас, ниҳоясиздек анламида. Ҳар тарафдан юз куйиб, дилда қувонч ва дўстлик ҳиссини уйғот. Гўзаллик ва шодлик тўла ҳаёт нақадар жозибали бўлмасин, бу қувончнинг абадий эмаслиги таъкидланади. Гўзаллик ва дунё лаззатлари қисқа муддатли бўлиб, унинг ортидан келадиган айрилик ва изтиробга арзимади. Бу ғазалда шоир инсон руҳиятида кечадиган чуқур изтироблар, ҳаётнинг мураккаблиги ва илоҳий муҳаббатга интилиш каби тасаввуфий ғояларни тасвирлайди.

Холиснинг учинчи тахмиси Бадое ул-васат девони таркиби келган 12 байтли *бўлди тут* радифли ғазалига 8 байтли тахмисдир.

Deb aydiñ soqiyga vaqt olyač tutay bir jām may,

Davrdin mir'āti uqātim mukarrar boldi tut

Соқий тимсолига мурожаат орқали шуъла, май, ҳаёт, лаззат каби нарсалар талаб қилинади. Истиора сўзлари миръоти уқот яъни Миръот — ойна (айнан форсча "ойна"), Уқотим — "ақлим", "идроким", "фаҳмим" маънолар тушинилганда, *замон ойнасидан менинг фаҳмимга (ақлимга) ҳамма нарса аён бўлди* англанади. Холиса:

Muddati maxmurdur-men aylamay āšām may

İctāsām har lahza artar kulfat-u ālām may

Bu dam tut lutf-u taraxxum körgüzüp gulfām may

Deb aydiñ soqiyga vaqt olyaç tutay bir jām may,

Davrdin mir'āti uqātim mukarrar boldi tut

Юқорида таъкидлаганимиздек, Холис тахмис боғлашдан олдин Навоий ижодини чуқур ўрганади. У ҳам ўзини Навоий каби доимий руҳий мастлик ҳолатида тасвирлайди, бу ҳолат тасаввуфий маърифатга чуқур шўнғишни англатади. У илоҳий майсиз яшашни тасаввур қилолмайди. Агар у май яъни Аллоҳга яқинликни топмаса, ташвиш ва аламлар (дунёвий мушкулотлар) доимо уни эзади. Тахмисда тажнис санъатини ифодаловчи май сўзи икки хил маънода шароб ва илоҳий ишқ маъносида қўлланилган. Тут сўзи ҳам тажнисга мисол бўла олади. *Давр миръоти – Замон кўзгуси*. Бу ифода билан шоир ҳаётнинг ўтиб кетишини ва унинг аксини кўзгу каби тасвирлайди.

Xālisīya deb aydiñ ulfat tuzay vaslim bilä

Tār mehnatni zamirindin uzay vaslim bilä

Xātiridin dard-u yam tarxin tüzäy vaslim bilä

Ölsä deb erdiñ Navāiy turguzay vaslim bila

Biltur olganlar bila āni barābar böldi tut

Xālisiya ruhan sen bila dōst, ulfat bölay dedin

Ушбу мисрадаги улфат тузай мисраси истиора санъатини ифодалаган ҳолда руҳий муносабатни мустаҳкамлаш маъносида келади. Оғир азобни юрагимдан руҳий тинчлик орқали кетказай. Ушбу мисрадаги тор меҳнат зулм, азоб ва васл сўзи тазод бўла олади. Қалбимдан дару ғамни кетказай сен билан учрашув билан. Мени ўлишимни истадинг, эй Навоий руҳим билан тирилтир. Алишер Навоий ўзини руҳий жиҳатдан "ўлганлар" билан баробар деб ҳисоблайди. Ажралиш ва муҳаббат азоби уни шундай оғир ҳолатга солганки, у ўзини ҳаётдаги одам эмас, балки руҳан ва маънан "ўлган" инсон каби ҳис этади.

Васл – руҳий тинчлик маъносини беради. Шоир васл орқали Аллоҳга яқин бўлиш, қалбни енгиллатишни назарда тутган. Шоир Аллоҳ билан яқинликни руҳий ўлимдан қутарувчи деб билади. Холис дўст сифатида. *Билтур ўлганлар била они баробар бўлди тут*. Ўлганлар сўзи 2 хил маънода ишлатилган. Ҳақиқий ўлиш ва руҳан ўлиш. Ушбу мисрада талмеҳ мавжуд.

Навоийда шундай келади:

Kimki vasli icrā yaqsañ šam 'u ulfat ey rafīq

Köz tut ul šam' ötidin oq dayi muhabbat ey rafīq

"Шамъ" — классик адабиётда зиё, фидокорлик, муҳаббат ва руҳий нур манбаи сифатида метафора сифатида доимий қўлланилади. Шамъ ўзини йўқ қилиб, ўзгариб нур тарқатади — бу эса ҳақиқий ошиқнинг тимсолидир. Шамъ ёниш — бу ерда жисмонан ёниш эмас, балки севги учун йўқ бўлиш истиораси назарда тутилган. "Ўқ доғи муҳаббат" — ишқнинг оғриғи, муҳаббат "ўқи" билан қалбда қолган жароҳат. Бу ҳам маънавий олий даражани англатади: севги фақат завқу шодлик эмас, балки қалбда из қолдирадиган азоб ҳамдир. Шундаб агар сен васл (яъни ёр билан бирга бўлиш, унинг висоли) йўлида шамъ каби ёниб, ўзига дўст тута олсанг. У ҳолда ўша шамънинг ўтидан муҳаббатнинг ўқдек доғини кўз тут, яъни тайёр бўл, маъносини англаймиз. Холис ҳам Навоийга эргашган.

Šoxlardin tutma köz juz dard muhabbat ey rafīq

Yoq alar könlidä āsar muhabbat ey rafīq

Vasl umidi bilä köp çekmä zahmat ey rafīq

Kimki vasli icrā yaqsañ šam 'u ulfat ey rafīq

Köz tut ul šam' ötidin oq dayi muhabbat ey rafiq

Навоий дўсти, рафикага мурожаат қилади. Васлни биз юкорида Аллоҳга яқин бўлиш, рухий тинчлик, қалбни енгиллатишини назарда тутгандик. "шамъ" образи орқали муҳаббат ва ёниб яшаш, фидойилик тушунчалари ифода қилинмоқда. Агар сен Аллоҳга яқин бўлишни истасанг ва унинг улфати бўлишни истасанг, эй дўст, у ҳолда шамнинг оловига (машаққат ва ғамига) тайёр тур, чунки муҳаббатнинг тафти машаққати бор. Доғ сўзи эса қалбда қоладиган жароҳатни назарда тутилади. Муҳаббат шодликдан иборат эмас машаққати ҳам мавжуд. Навоий ушбу мисраларида ташбеҳ ва истиорадан моҳирона фойдаланган. Холис ҳам шўх сўзи беқарор ошиқларни тасвирлайди. Улардан нари бўл эй рафик, чунки уларнинг муҳаббатидан фақат дард қолади яъни ҳақиқий ва бардавом муҳаббат фақат содиқ қалбларда яшайди. Васл (Аллоҳга яқин бўлиш) умиди билан ўзингни ортиқча азобга солма, чунки муҳаббатда васл доим ҳам насиб этмайди. Бу байтларда ҳар қандай севги йўлида сабр ва тушуниш муҳим экани таъкидланмоқда. Муҳаббат фақат ширин ҳиссиётлардан иборат эмас, балки у инсонни синайдиган дард ва машаққатларни ҳам ўз ичига олади. Шоир ошиққа ишонч ва вафо йўлида эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилишни маслаҳат бермоқда.

Навоийда:

Ilāhī yol erur behad qatīy manzil yīraq asru
Navāī birlā sen bolsañ, yetār manzilya ul gām

Мисралардаги қотиғ манзил – оғир, машаққатли манзиллар (яъни йўлдаги тўсиқлар, синовлар, Гом – қадам сўзлари англамида. “Аллоҳ йўли чексиз ва унда жуда машаққатли, оғир манзиллар бор, бу йўл жуда узоқ. Аммо агар сен мен билан Навоий бирга бўлсанг, бу йўлни босиб ўтиш учун шу бир қадамнинг ўзи етарли.” Бу ерда “сен” ким экани муҳокамага арзийди. Бу байтда тасаввуфий адабиётдаги маъмул тушунча — “йўл”, “манзил”, “қадам” каби образларга мурожаат қилинган. Маънавий тараққиёт йўлида инсон кўплаб босқичлардан ўтади. Бу ором берувчи, мададкор, эҳтимолки, пир, маънавий раҳбар, ёки Аллоҳнинг ўзидир. Навоий бу байтда шундай маънавий ҳақиқатни ифода этадики, маънавий сафар оғир, узоқ ва қийин, аммо агар инсон мададкор бўлса, шижоат ва йўлдоши (Аллоҳ, илҳом ёки муршид) бўлса, бу йўл осон бўлади.

Яна бир тахмиси қуйидагича:

Bu yolun šiddatidin kečā-vii kündüz qīlip qayyu
Közidin ašk ornīya aqīp qan boldi zāhir su
Sen dastgiri xālisīñ manzilya yetgāymü
Ilāhī yol erur behad qatīy manzil yīraq asru
Navāī birlā sen bolsañ, yetār manzilya ul gām

Холис Навоийнинг “наводир уш-шабоб”идаги мим ҳарфига бағишланган 9 байтли ғазалидан илҳомланиб, 5 байтига тахмис боғлаган. Бу байтларда шоир ҳақиқат ва маърифат йўлидаги машаққатларни тасвирлаб, бу йўл оғир ва узоқ эканини таъкидламоқда. Аммо агар буюк маърифат соҳиблари билан бирга бўлса, мақсадга етиш мумкинлигига ишонч билдирилган. Ушбу байтлар маънавий камолот ва маърифат ҳақидаги ўта таъсирли тасвирлардан биридир. Шоир бу ерда "йўл" тушунчасини ҳаёт йўли ёки маърифат йўли деб талқин қилган. "Шиддатидин" сўзи бу йўлнинг оғир ва машаққатли эканлигини кўрсатади. "Кеча ву кундуз қилиб қайғу" ибораси эса шоирнинг бу йўлда доимо изтироб чекишини, унинг куну тун ташвишда эканлигини билдиради. Ёки тоат- ибодатда бўлиш машаққатини назарда тутди. Муболаға санъатидан фойдаланган ҳолда яъни, шоирнинг кўз ёши ашк ўрнига қон бўлиб оқмоқда. Бу орқали унинг дарди қанчалик чуқур эканлиги тасвирланган. "Зоҳир су" ибораси кўз ёшга ишора қилиб, унинг кўзидан ёш чиқаётганини билдиради. Сенинг ёрдамчинг яъни Холисинг манзилга етгайму Шоир ният билан юрган кишиларнинг манзилга етиш-етмаслигидан хавотир олади ва маънавий сафар оғир, узоқ ва қийин, аммо агар инсон Навоий билан бирга йўл юрилса, мададкор бўлса, шижоат ва йўлдоши (Аллоҳ, илҳом ёки муршид) бўлса, бу йўл осон бўлади деб Навоийга ишонч билдирмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, Муҳаммад Яъқубхўжа ибн Иброҳимхўжа Холиснинг тахмислари нафақат Навоий ғазалларининг маъно ва руҳиятини теран англашни талаб қилади, балки у ўз шеърини маҳорат ва услуби билан буюк шоир ғояларини янада бойитиб, ривожлантирган. Унинг тахмисларида инсон маънавий юксалиши, муҳаббат, васл ва хижрон каби мавзулар марказий ўрин тутган. Шу билан бирга, шоир ғазалларида Юсуф алайҳиссалом, Мажнун, пайғамбарлар ва тасаввуфий тимсоллар кенг ишлатилган.

Холис Навоий ғазалларига тахмис боғлашда анъанавий поэтик шакл ва меъёрларга риоя қилган, айни пайтда, баъзи ғазалларда байтлар сонини қисқартириш ёки қўшимча маъновий кенглик бериш орқали ўз ижодий қарашларини ҳам ифода этган. Унинг тахмисларида ташбеҳ, истиора, муболаға, тазод ва талмеҳ каби бадиий санъатлар кенг қўлланилган.

Шу тариқа, Холис ижоди Навоий анъаналарини давом эттириш ва ривожлантиришда муҳим ўрин тутган. Унинг тахмислари нафақат адабий, балки маънавий жиҳатдан ҳам катта аҳамиятга эга бўлиб, Навоий ғазалларининг чуқур маъноларини кенг оммага яқинлаштиришга хизмат қилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. ЎзРФА Шарқшунослик Институти 1035 инвентар рақамли қўлёзма.
2. Исҳоқов Ё. Сўз санъати сўзлиги. Т. Зарқалам. 2006.
3. Давлатов О. Маънолар ҳазинаси. Т. Тамаддун. 2021.
4. МАТ. 20 томлик. Т. Ўзбекистон ССР Фан нашриёти. 1987. Бадойиъ ул-бидоя. 1-том.
5. МАТ. 20 томлик. Т. Ўзбекистон ССР Фан нашриёти. 1990. Бадое ул-васат. 5-том.

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 2 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 8, НОМЕР 2

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 8, ISSUE 2

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000